

A DEMOKRÁCIA JÖVŐJE.

— ELSŐ KÖZLEMÉNY.

1. A politikai kutatások jellege.

A politikai problémák vizsgálatában sok zavar, félreértés és homálynak az oka a politikai terminológia bizonytalansága. Tudományunk még mindig filozófiai s metafizikai korát éli abban az értelemben, hogy természeti jelenségek vizsgálata helyett pusztá eszméssel, még pedig meglehetősen bizonytalan és rugalmas eszméssel foglalkozik, melyekbe jóformán kiki olyan elemeket rak belé, a milyenek egyéni hajlandóságainak megfelelnek.

Pedig nyilvánvaló, hogy minden tudományos kutatás α és ω -ja az, hogy szigorú pontossággal tisztába jöjjünk a jelenségek ama körével, melynek törvényszerűségeit kutatjuk, mert csak így igazodhatunk el a szövevényes okozati összefüggések rengetegében s csak így válnak eredményeink mások által felülbíráhatókká s ellenőrizhetőkké. A természettudományoknak ez az elemi szabálya a társadalomtudományokban még mindig nem volt képes magának érvényt szerezni, pedig míg ez az igazság közhelylyé nem válik, nem lehet reményünk arra, hogy a bizonytalan eszmék világából, az ideológiai analízisből a valódi realitásokhoz jussunk el.

»Ismereteink jelen állapotában — panaszkodik Durkheim — nem tudjuk bizonyossággal, hogy mi az állam, a szuverenitás, a politikai szabadság, a demokrácia, a szocializmus, a kommunizmus stb., a helyes módszer eltiltaná tehát ezen fogalmak használatit, mindaddig míg azok tudományosan meg nem állapíthatnak. És mégis az ezen fogalmakat kifejező szavak szüntelenül előfordulnak a szociológusok írásaiban. Közönségesen és

biztonsággal használják őket, mintha jól ismert és meghatározott dolgoknak felelnének meg, pedig csak zavart fogalmakat keltenek fel bennünk, bizonytalan benyomások, előítéletek s szenvedélyek zavaros keverékeit. Mi ma mulatunk azokon a különös okoskodásokon, melyeket a középkor orvosai szerkesztettek a meleg, a hideg, a nedves, a száraz stb. fogalmaiból s nem vesszük észre, hogy ugyanezt a módszert alkalmazzuk a jelenségek egy sorozatára, mely kevésbé bírja azt el, mint bárminő más, szerfölötti bonyolultsága miatt.« *

Egy tekintet a mai politikai tudománynak ép arra a területére, melynek egyik részletével foglalkozni akarok, igazolni fogja e szigorú ítélet igazságát.

A közkeletű politika egyik legtöbbször tárgyalt fejezete az államformák kérdése s szinte hihetetlen, hogy ez a kérdés, melyről könyvtárakat írtak, még mindig Aristoteles önkényes ideologikus megkülönböztetéseit² nyögi:

»A sajtóképi államformák azok, melyek a közületi lét szükségességéből, az általános jó megvalósításából, mint célból indulnak ki s ezeket nevezte Aristoteles jogosaknak, ellenben azokat, melyek nem a közület szükségességéből, hanem másvalami alapból indulnak ki, csak sajtatlan értelemben nevezhetni államformáknak, mert egyszerű uralmi formák, melyek egyesek vagy társadalmi osztályok egyoldalú érdekének szolgálnak s lényegökre társadalmi szerkezetek.

Államformáknak csakis annál fogva nevezhetni, hogy a bennök rejlő hatalom ellenállhatatlan, legfőbb. Aristoteles az ily sajtatlan értelemben vett államformákat az elsők elfajulásának tekintette, azt hívén, hogy az uralom az emberiség kezdetén tisztán a közjóra irányul, csak utóbb lesz a magánérdek eszköze, mit azonban a történelmi tapasztalat ép ellenkezőleg mutat.«³

Csoda-e, hogy egy kutatás, mely ennyi határozatlan, bizonytalan fogalomból s a jogosság s jogtalanság erkölcsi ítéletéből indul ki nem vezethet exakt eredményre ép oly kevésbé, mint az a primitív orvostudomány, mely jó és rossz szellemekkel operált.

¹ *Les Regies de la methode sociologique*. Paris, 1904. 29. 1.

² Sidgwick szépen mutatja ki, hogy ez a felosztás részben utópiákon, részben Aristotelesnek ama korlátolt tapasztalatain épült fel, melyeket a görög államéletből merített. (*The Elements of Politics*. London, 1891. 578 és következő lap.

De nem kell hinnünk, hogy ez az ideológiai szellem csak a politikai irodalom u. n. idealista iskolájának műveit hatja át. Még a pozitíveknek, sőt természettudományosoknak elnevezett gondolkodók is igen gyakran pusztá eszméssel foglalkoznak való realitások helyett, a melyek nem egyszer pontos és fegyelmezett kutatókat a leggyerekesebb véleményekre ragadtak el. Így pl. Sir Henry Maine képes volt azt írni — a nélkül, hogy köznevetség tárgyává vált volna — hogy a népszuverenitás eszméje nem látott volna napvilágot, »ha 1762-ben egy francia bölcsező nem írt volna egy spekulatív essayt a társadalom eredetéről, az államok alakulásáról és a kormányzat természetéről«.¹

Ilyen és hasonló példák, melyek fájdalom még mindig a szabályt és nem a kivételt mutatják, arra intenek, hogy minden politikai kutató első kötelessége pontosan megállapítani azt a jelenséget, melyből kiindul »mintha bárminő ásványról vagy növényről volna szó«.

2. A demokrácia meghatározása.

Sir Henry Maine szerint a demokrácia »egyszerűen és kizárólag a kormányzat formája. Az állam kormányzása a sokak által, szembeállítva, a görög analízis értelmében, a kevesek által való kormányzással és az egy által való kormányzással. A határ a sok és a kevés és ismét a sok változatai között szükségkép határozatlan; mégis a demokrácia nem kevésbé a kormányzás pusztá formája marad; és minthogy ezen formák közül a leghatározottabb és a legjellegzetesebb a monarchia — az állam kormányzása egy személy által — a demokráciát legpontosabban, mint megfordított monarchiát lehet meghatározni.«

Szóval pusztá külsőségekről van szó: a kormányalkat belső lényege ugyanaz maradt. »A demokrácia, a közösség kormányzása az összesség számos, de határozatlan része által, elfoglalván az egyeduralkodó helyét, tökéletesen ugyanazokat a feltételeket tartozik kielégíteni, mint a monarchia; ugyanazokat a működéseket kell kifejtenie, bár más szervek által fejtí ki azokat. A siker próbaköve a kormányzás szükség-szerű és természetes kötelességeinek végrehajtásában ugyanaz

¹ *Popular Government*. London, 1890. 152. 1.

mindkét esetben».¹ Es mik ezek az örök »szükségszerű és természetes kötelességek«? Maine felsorolja őket:

1. Az állam tartóssága.
2. A nemzeti nagyság és méltóság.
3. Engedelmisség kikényszerítése a polgári és büntető-törvények számára.²

S minthogy a demokrácia pusztá formakérdés, minthogy az államfunkciók örökké ugyanazok maradnak Maine »némileg meg van lepetve azon érzelmek miatt, melyeket a demokrácia eljövetele felidéz».³

De nekünk nincs okunk csodálkozni egy oly író meglepetésén, a ki a modern demokráciákban nem lát egyebet »megfordított monarchiáknál« az állam tartóssága, a nemzeti nagyság és méltóság s a jogrend fentartásának biztosítására. S nincs okunk csodálkozni azon, hogy a jog őskorának legnagyobb bűvára teljesen vak mindazzal szemben, a mi az utolsó száz esztendőben a világon történt.

Azt hiszem fölösleges munka volna a Maine felfogásával tüzetesebben polemizálni. Elég lesz az olvasónak kissé elgondolkozni egy olyan tétel tudományos hasznavehetőségén, mely azt állítja, hogy a mai francia demokrácia és XIV. Lajos Franciaországa között csak merőben formai különbség van a kormányzást gyakorlók számában, míg az állami élet minden működése ugyanaz maradt.

Elég lesz utalni arra, hogy a kormányzók száma nincs mindig arányban a demokratikus szellem erősödésével, így az u. n. *felvilágosodott abszolútizmus* nálunk és másutt is a demokratikus irány térfoglalását jelentette a régi alkotmányossággal szemben. S mindenekfelett elég lesz az olvasó figyelmébe ajánlani azt az igazságot, hogy a Maine által említett »szükségszerű és természetes« állami kötelességek egyike-másika a történelmi fejlődés bizonyos fokain teljesen hiányzott s még ott is, a hol mint államcélok nyíltan hangoztatva lettek, bizonytalan szólamoknál egyebek nem voltak, melyeknek mélyén sokkal konkrétebb és reálisabb irányzatok és működések érvényesültek.

Így egészen mást ért pl. a nemzeti nagyság és méltóság alatt a középkori hűbérállam, mint a polgári Anglia és ez

¹ Ib. 61. 1.

² Ib. 61- 63. 1. parr.

³ Ib. 64.

ismét mást, mint a mai szocialista elemekkel kevert francia? demokrácia.

Mindebből az következik, hogy Maine meghatározása annyira formális és annyira ideologikus, oly kevésbé számol a társadalom tényleges működésével és irányzatával, hogy a demokrácia lényegét illetően teljes homályban hagy bennünket.

Szükséges tehát, hogy pusztán jelszavakkal és formákkal meg nem elégedve az állami és társadalmi élet bensőbb jelenségeiből igyekezzünk a demokrácia jelenségeit meghatározni.

Minden csak némileg is tartósabb társadalmi együttlét mellett létezik a vallás, az erkölcs vagy a jog által szentesített szabályoknak bizonyos, csak az emberek lelkében élő vagy külsőleg is objektivizált tömege, melyek meghatározzák, hogy mit kell, mit szabad és mit nem szabad a társadalom alkotóelemeinek tenni, ki vagy kik vannak jogosítva ezen szabályok végrehajtására, értelmezésére vagy módosítására.

Bármennyire eltérők legyenek is a társadalom őskorára vonatkozó kutatások, az ma már mégis megállapítottnak tekinthető, hogy az emberi együttlét homogén és indifferenciálatlan csoportokban kezdődik, melyekben az emberi egyéniség teljesen elvész az összességgel szemben, melyben külön szervek még nem alakultak ki külön működések alapján, melyben a munkamegosztás semmi vagy minimális, melyben a jogrend még csak mint homályos vallási és erkölcsi együtttérzés él oly *szervezett* hatalom nélkül, mely az egyén eljárását szabályozná.

Az is megállapítottnak tekinthető, hogy a mai értelemben vett állami hatalom, mely az összességtől többé-kevésbé elvált szervet jelent, abban a mértékben alakul ki, melyben a társadalom eredeti homogenitása felbomlásával, a közös földtulajdon megszűnésével külön társadalmi működéseket üző, külön érdekekkel bíró osztályok keletkeznek, a mely folyamat különösen szembeűnő ott, hol a népesség szaporodásával a megélhetésért való küzdelem szinte krónikus háborúskodásra s ennek eredményeként uralkodó és leigázott *néposztályokra* vezet.

Hogyan kapcsolódik össze az osztálykialakulási folyamat a hódítás és leigázás tényeivel, vajon az első hódítás képezi-e a társadalmi differenciálás alaptényét, avagy az attól függetlenül folyik le: ma még erre csak feltételezésekkel válaszolhatnánk. De tény az, hogy az összességtől különvált, bizonyos fokig önálló léttel bíró, bizonyos eljárási módokat szervezett erővel kikényszerítő állami szerv »végső analízisében mindig

egy hatalmas kisebbség uralomra jutása volt s mindig arra törekedett, hogy ezek érdekeinek kedvezzen a nép nagy tömegeinek hátrányára.«¹

Innen a társadalom minden osztályának az a törekvése, hogy az állami hatalmat kezébe kerítse s ezt a politikai erőviszonyok lehetőségei között a mag» javára felhasználja. Az, a mit államformának nevezünk, tehát nem más, mint a belső társadalmi erőviszonyok kialakulása az állami szerv működésében, a tényleges hatalmi viszonyok,² melyek megszabják, hogy mely tényezők állapítják meg a társadalmi együttlét szabályait s melyek hajtják ezeket a szabályokat végre.

S minthogy az, a mi első sorban hatalmat ad, a gazdasági erő: világos, hogy az államformákat mindenekelőtt a vagyon és a jövedelem eloszlásának módja határozza meg. A mi nem jelent egyebet, mint azt, hogy a politikai uralmi formát végső eredményében a társadalom gazdasági szerkezete határozza meg.

Ha nagy jövedelmek kevesek kezében folynak össze, míg a társadalom nagy tömege a létminimumra van korlátozva: lényegileg arisztokratikus alkotmányformákkal találkozunk.³

Ha kevés gazdag helyett szélesebb körök jutnak anyagi jóléthez s így társadalmi függetlenséghez: olyan alkotmányformákat találunk, melyeket demokráciának nevezünk.

S minthogy a vagyon sosem összpontosul kizárólag egy kézben, hanem mindig kevesek vagy sokak kezében: tulajdon-

¹ Menger: *Neue Staatslehre* 3. 1.

² V. ö. erre nézve a Lassalle ragyogó fejtegetéseit: *Über Verfassungswesen*-ben. (*F. Lassalle's ausgewählte Reden und Schriften*. Leipzig. Erster Band. 64 és következő lapokon.)

³ Míg ez az átlátás még napjaink külföldi irodalmában is csak kevésbé tört utat magának: addig Beksics Gusztáv már 1881-ben tisztán rámutatott erre az összefüggésre: „A demokrácia alapja az egyenlőség pedig a vagyon magymértékű oly felosztásában gyökeredzik, hogy a nép nagyobb száma vagyonos legyen, kevés kézben a közvagyon fel ne halmozódjék, vagyis a legnagyobb gazdagság és a legnagyobb nyomor áthidalhatatlan ellentét gyanánt ne álljon egymással szemben. A vagyon aránytalan felosztása a feudalizmushoz hasonló tünetet hoz létre. A vagyon feudalizmusát. Kiváltságolt osztálylyá lesz a birtokosság. Ez az osztály a szabadok osztálya. A nemszabadok osztályává alakul a proletár tömeg. Hasztalan mondja ki a törvény az egyenlőséget. Az angol gyármunkás nem egyenlő a milliányi tőkével dolgozó gyárossal, a nyomorult Írországi bérlő az angol peerrel. A vagyon szerinti osztályozás oly fokozatokat teremt a társadalomban, mint teremtett a feudalizmus a középkorban ... Ha meg akarom tudni, mikép áll valamely államban a demokrácia ügye, vizsgálnom kell a közvagyon felosztását. (*A Demokrácia Magyarországon*. 59. 1.)

képen a történelem csak két kormányaikat szinte végtelen változatait tünteti fel: oligarchiákat és demokráciákat.

Szükségtelen talán részletesebben kifejteni, hogy ez a vázlat természetesen túl egyszerűeknek veszi fel a dolgokat, holott a valóságban a politikai erőviszonyokat a gazdasági szerkezet mellett az ideológiai erők is befolyásolják s hogy végeredményében a gazdasági erő csak a hatalom utolsó forrását jelöli meg, míg a történelmi társadalmakban szuverén az a társadalmi osztály lesz, mely érdekkonfliktusok esetén akaratát fegyveres hatalommal kierőszakolni képes. (Menger.)

Legközelebbi célunk szempontjából nem szabad szemünk elől téveszteni azt a megállapítást, hogy a külső alkotmányforma végső oka, jellege és természete csakis a társadalom anyagi szerkezetéből érthető meg.

Ebből egyszersmind az is következik, hogy valóban mélyreható kormányforma-változás, alkotmányváltozás csakis a társadalom mélyreható strukturális átalakulásából állhat elő s míg ezek be nem következnek, az államalkat minden látszólagos módosítása a társadalom életére mélyebb befolyást nem gyakorolhat.

Ezen szempontok elfogadásával a demokrácia fogalma most már kibontakozik a puszta forma és jelszavak homályából s azt a társadalmi tendenciát jelenti, mely az államot mind szélesebb néprétegek érdekeinek szervévé akarja tenni a kivált-ságolt kisebb körök hatalmi eszközéből.

Szóval nem arról van szó, a hogy Maine gondolja, hogy egyszerűen a kormányzók köre bővül bizonyos stereotip állampéldok megvalósítására, hanem arról, hogy állami célok és működések egész komplexuma átgyúrássék az összesség érdekében. Arról van szó, hogy az államformák összhangba hozassanak a gazdasági fejlődés, a társadalmi szerkezet átalakulásaival, melynek súlypontja egyre nagyobb néptömegek felé gravitál.

Világos ebből, hogy a demokráciának számos válfaja lehet a történelmi korszakok különböző társadalmi szerkezeteinek megfelelően. *De minden korban és időben demokratikus jellegűeknek nevezhetjük azokat az irányokat, melyek az állami élet szerveit a társadalom egyre szélesebb néprétegeinek ellenőrzése alá akarják helyezni a végett, hogy azok mindjobban a közösség céljait szolgálják egyes kisebb körök érdekeivel szemben.*¹

¹ A demokrácia problémája a legutolsó filozófiai kongresszusnak is tárgya volt. Az előadás s az azt követő vita azonban, véleményem szerint,

Tiszta demokrácia tehát az az eszmény volna, melyet egyik legnagyobb harcosa így formulázott:
— *Mindent a népért és a nép által!*

3. A demokrácia múltja.

A demokratikus irány múltja és jövője felől igen eltérők a felfogások.

Csak a két legeltérőbbet lássuk.

A múlt és jelen tényeinek szemlélete. Tocquevillet ezekre a próféta-szerű sorokra ragadja:

»Azóta, hogy a polgárok másként kezdték birtokba venni a földet, mint a feudális rend szerint, és hogy az ingó gazdagság kialakulván ez is képessé vált befolyást teremteni és hatalmat adni, nem tettek fölfedezéseket a mesterségekben, nem hoztak be tökéletesítéseket az ipar üzemében a nélkül, hogy az emberek egyenlőségének ugyanennyi új elemét ne hozták volna létre. Ettől a perctől kezdve, minden feltalált új eljárási mód, minden megszületett új szükséglet, minden vágy, mely kielégítést követel: mindmegannyi haladás az általános egyenlőség felé. A fényűzés szeretete, a háború szomja, a divat uralma, az emberi szívnek ép úgy legfelületesebb, mind legmélyebb szükségletei egyetértésben arra látszanak munkálkodni, hogy szegényebbekké tegyék a gazdagokat és gazdagokká a szegényeket. Azóta, hogy az értelem munkái az erő és a gazdagságok forrásai lettek, úgy kell tekinteni a tudomány minden fejlődését, minden új ismeretet, minden új eszmét, mint a hatalom csiráját a nép szolgálatában.

Ha az ember történelmünk lapjait forgatja nem talál úgyszólván oly nagy eseményekre, melyek két évszázad óta nem az egyenlőség ügyét szolgálták volna.

Mindenütt a népek életének különböző eseményeit a demokrácia javára láttuk fordulni; minden ember segítette erő kifejtésével: azok is, kik segítségére akartak sietni és azok, kik épenséggel nem akartak hasznára lenni; azok, kik harcoltak érte és azok is, kik ellenségeinek jelentették ki magukat; mind össze-vissza ugyan abba az irányba lettek taszítva s mind közösen

igen kevés érdekes vagy becses szempontot vetett fel. A mi érthető is, ha meggondoljuk, hogy az előadó A. Darlu még mindig az individualista egyenlőségi eszmében találta fel a demokrácia alapelvét. (*Sur l'état dans la démocratie. Congrès international de philosophie. II-me Session. Tenu à Genève du 4 ou 8 Septembre 1904. Rapports et Comptes rendus. Geneve, 1905.*)

dolgoztak, egyesek akaratuk ellenére, mások tudtukon kívül, vak eszközök az Isten kezeiben.

Az egyenlőség fokozatos fejlődése tehát egy providenciális tény, mert az ilyenek fő jellemvonásait mutatja: általános, tartós, napról-napra kisiklik az emberi hatalom kezéből; minden esemény és minden ember fejlődését szolgálja...¹

Nem lehet ennél határozottabb vélemény: a Tocqueville vallásos lelkében a demokrácia fejlődése a történelem domináns ténye, az isteni akarat csalhatatlan megnyilatkozása.

Ezzel szemben Maine egészen másként ítéli meg a helyzetet. A demokráciát a múltban kivételes jelenségnek tartja és a jövőre nézve sem lát kikerülhetetlenényt benne: »Talán a tudományos színezet az, melyet ez elméletek nálunk magukra öltének, a mi annyi angol embert arra visz, hogy a demokráciát kikerülhetetlennek tartsa, mivel számos jelentékeny közeledés történt feléje országunkban. Kétségtelenül, ha megfelelő okok vannak működésben, a hatás mindig be fog következni; de a politikában az összes okok leghatalmasabbika az átlag elmék félénksége, nemtörődömsége, felületessége. Ha számos olyan osztályokba tartozó angol, melyek hatalmasak, ha megerőltetik magukat, tovább is egyre azt fogják mondogatni maguknak és másoknak, hogy a demokrácia kikerülhetetlen és szükségkép jönni fog, kétségtelenül jönni is fog.«²

Szóval Maine szerint a demokrácia nemcsak nem társadalmi szükségesség, de egy oly baj, mely alkalmas erkölcsi kúrával kikerülhető.

Minthogy felette gyanús minden olyan társadalomtudományi magyarázat, mely első sorban az emberek erkölcsös-ségével és okosságával operál: míg az akaratunktól független kauzalitás kimutatása a tudományos igazság vélelmét hordja magán, eleve is valószínű, hogy a Tocqueville véleményében a tudományos igazságnak több eleme van.

Ha igaz az államalkatnak és a társadalmi struktúrának az az összefüggése, melyet fentebb körvonalaztam, úgy a priori kétségtelen, hogy teljesen kilátástalan volna korunk demokrata eszméinek és törekvéseinek teljes analógiáját a történelemben keresni, mint-hogy azoknak feltételei a mai modern gépipar és városi proletariátus által létrehozott *sui generis* társadalmi viszonyokhoz tapadnak. Viszont a demokráciát nem fűzve mai terjedelméhez

¹ *La Démocratie en Amérique* 1835. VII, VIII., X. XI. 1. pass.

² I. m. 73., 74. 1.

és intenzitásához, mikor az kezdi elérni emberiségi egyetemességét, hanem abban csak azt a jellegzetes tendenciát látva, mely mind nagyobb körök által űzött, mind nagyobb körök érdekét szolgáló politikában áll: kétségtelennek látszik, hogy léteztek a múltban föltételek, melyek ezen irányzat gyarapodására különösen kedvezőek voltak. Ezen meggondolás alapján nem merném bizonyos igen korai, a föld közösségén alapuló, igen csekély munkamegosztást mutató, sok szabad földterülettel rendelkező gentilis társadalmaknak demokratikus jellegét oly mereven kétségbevonni, mint azt Bouglé teszi az egyenlőségi eszmékről írt tanulmányos munkájában.¹

Mert bár hiba volna eme primitív társadalmakban az ideális demokrácia aranykorát látni, mint a hogy az kivált a szocializmus számos theoretikusa teszi és az ő eszméiket a *Declaration des droits de l'homme* világnézetével azonosítani: mégis igen valószínű — az egymással ellenkező tanúságtételek mellett is — hogy a gazdasági viszonyok ama homogenitása s az osztálydifferenciáció ama fejletlensége, mely ezeken a fokokon jelentkezik, a társadalmi ideológia olyan formáihoz vezetett el, melyeket teljes joggal demokratikusaknak nevezhetünk el.

Így Laveleye, a kezdetleges tulajdon egyik legalaposabb ismerője, így nyilatkozik:

— Az ember szabadnak született s mindenütt bilincsekben van! kiált fel Rousseau és tényleg a kezdetleges társadalmakban. a szabadság és egyenlőség uralkodnak. A köztársasági uralom ez teljes egyszerűségében. Azt lehet mondani, hogy ez a természetes rend abban az értelemben, hogy minden klíma alatt, minden fajnál, a dolgok természetéből áll elő, vagyis a lét gazdasági feltételeiből.²

*

¹ *Les idées égalitaires*. Paris. 1899. 50 és következő lapjain, melyek alapján oda konkludál, hogy: „A kezdetleges népeknek egyenlőségi eszméket tulajdonítani annyit tesz, mint a modernnek egy nézetét visszaélve előre datálni”.

² *Le Gouvernement dans la Democratie*. Paris. 1891. II. k. 282.1. Ugyanitt részletesen elemzi Északamerika kezdetleges társadalmait: „Minden törzs kebelében az emberek egyenlők. Nincsenek semmiféle törvénykönyvnek alávetve, sem semmiféle szabályzattal korlátozva. Önként engedelmeskednek a hagyományos szokásoknak. Nincsenek hivatalnokok, nincs szuverén. A hatalom, melyet a sachemek gyakorolnak, nem abból az erőből ered, mely felett rendelkeznek, de abból a tekintélyből, melyet koruk, tapasztalatuk, tett szolgálataik folytán élveznek. Háború esetén főnököt választanak, de ennek nincs semmi eszköze arra, hogy időleges uralmát állandó szuverenitássá formálja át.

Igen rokonok a Morgan és a Loria eredményei is. A gazdasági egyenlőség s vele a hatalmak egyenlősége tiszta demokratikus közszellemhez vezet a törzsön belül, mely ugyan nem napjaink általános emberi egyenlőségi eszméje, de a képzelhető legnagyobb ellentéte a későbbi osztályuralmoknak és oligarchiáknak.

Ugyanezen írók egybehangzó véleménye szerint az ősi demokrácia pusztulását a magántulajdon kifejlődésével s a háborús hódításokkal beálló nagy vagyoni egyenlőtlenések okozták, melyek a népesség nagy többségét a kisebbségnek előbb anyagi, később politikai uralma alá helyezték.

A szabad földterület elfoglalásával a népesség szaporodásának nyomása rablóhadjáratokhoz vezet, melyek keveseknek alkalmat nyújtanak osztályuralmuk megalapítására és a felhalmozott vagyonban eszközt teremtenek ezen kiváltságos helyzetük fentartására.

Túlnépesség okozta felbomlása az egyszerű törzsi kapcsolatok, hódító hadjáratok által teremtett osztálykülönbség, a munka és az élethivatások egyre nagyobb differenciációja, nagy földbirtokok keletkezése magántulajdonban, melyek lehetővé tették a fegyverforgató nemesség állandó uralmát a leigázottakon: ezek voltak legfőbb okai mindenütt politikai egyenlőtlenységnek és a demokráciát követő oligarchiának.¹

Mindenki állapota is igen egyenlő. Nincs semmiféle egyéni földtulajdon. A földterület, melyen a törzs főleg, a vadászat termékeiből él, kollektív tulajdonában van. A szükségletek kevésbé számosak; az ingó javak: fegyverek, ruházatok, szerszámok, készletek csaknem ugyanazok minden lakásban. Az egyenlőtlenesség nem tud megszületni. Sem a föld, sem a tőke nem koncentrálnak egy kézben”. (282. 1.)

Hasonlók voltak az állapotok az ősgermánoknál: „Minden szabad alkotmány alapjelleme teljes erejében érvényben van itt. Minden hatalom: törvényhozó, végrehajtó, bírói nemcsak a néptől ered, de általa is gyakoroltatik”. (286.)

„A szabadság és egyenlőség ez a rendszere . . . nem a germán faj sajátja, a mint némelyek állítják; mindenütt feltalálható, így Görögországban Homer korában, később Itália népeinek különböző köztársaságaiban, mielőtt Róma szolgaságba juttatta volna azokat; feltalálható a szemitáknál is: a hébereknél a bírák idejében, az araboknál napjainkig”. (288.)

¹ Laveleye i. m. II. k. 290. Egyik fontos körülmény volt e folyamatban az államnak nagy területi kitágulása, mely lehetetlenné tette, hogy a szegényebb szabadok résztvehessenek a távolos politikai vagy bírói gyűlekezeten: „A mi mutatja, hogy tényleg ezek voltak az ilyen gyűlekezetek megszűnésének okai, az a jelenség, hogy csaknem mindenütt, a község kebelében a közvetlen demokratikus kormányzat gyakran napjainkig fentartotta magát”. Ib.

A nagy földbirtok kialakulásával, a hódításokat követő rabszolgasággal mindenütt a társadalmi élet olyan strukturái és ezekkel olyan eszmei alakulatai fejlődtek ki, melyek demokratikusoknak még abban az általunk elfogadott általánosabb értelemben sem nevezhetők. *Az egész ókor valódi demokráciát nem ismert*, nemcsak formában, de tendenciában sem. (Egy kivétellel, melyet később látni fogunk.) Ugyan nagyon divatban van antik szabad-demokráciáról beszélni, melyek körül egy egész panegirikus történetírás fejlődött ki, de közelebről, modern tudományos szellemmel nézve a dolgokat ezek a demokráciák alig tekinthetők egyebeknek szélesebb körű oligarchiáknál, melyektől teljesen idegen a demokrácia eszmeköre és levegője. Így antik demokráciákról beszélve, első sorban az athénire szoktunk gondolni, mely valóságos iskolai példája az »ókori szabadságnak«. Nos, ez az athéni demokrácia körülbelül ilyen körvonalakban jelentkezik a legilletékesebb kutató szemében:

»... a tömeguralmi közszellem élénk jellege annyira igénybevette az athéni munkarejét és idejét, hogy azok túlnyomó többsége társadalmi hivatásával éppen nem törődött, hanem a gazdasági tevékenységet egyszerűen rabszolgákra bízta... a minek következtében Athén népe még a legeredményesebb hatalmi kifejtés idejében is mindig idegen közönségek kirablására volt utalva, tengeri uralma végleges bukása után pedig mindig koldulásra...«

»Az athéni demokrácia virágkorában nem ismerte a gondolatszabadságot. Az athéni demokrácia csak a napi politikát illetőleg adott szólásszabadságot: de ugyanaz a demokrácia a türelmetlenség és a babona egész dühével üldözte mindig a felvilágosodás úttörőit, különösen a természettudósokat.«

»A gondolat, a szellemi, erkölcsi vagy anyagi haladást állami úton, az állami intézmények reformjával előmozdítani, Athén népétől szükségkép már azon okból is távol állott, mert az államvallás és annak legbefolyásosabb szerve, a dráma, ezt a népet annyira elkábította az istenektől származó elődei dicsőségével, hogy az athéni nép nem is ismerte a haladó állam utáni vágyat.«

»Az athéni demokráciának nem volt valódi egyenlőség-érzéke. Az őskultusz mindig az athéni államvallás integráns része volt és a nemzeti gőg ennek következtében — minden nyilvános szólásszabadság ellenére — mindig sokkal igénytel-

jesebb és brutálisabb volt, mint a jelenkor leghírhedtebb junker-államában».¹

Ha mindehhez hozzávesszük az általános népműveltség alacsony fokát, a közérzület embertelen durvaságát, melyet a történetíró hangsúlyoz: elképzeltük milyenek lehettek az ókor kevésbé híres és magasztalt demokráciái.²

Mégis összehasonlítva az athéni közéletet a kelet számos megmerevült zsarnoki és theokratikus közösségével: kétségtelen, hogy azokkal szemben az athéni kormányforma az emberek sokkal nagyobb körének adott jogot és politikai szabadságot és sokkal éberebb és rugékonnyabb közszellemet tüntet fel, a mi onnan magyarázható, hogy Athén volt bölcsője az iparon és nemzetközi kereskedelmen nyugvó modern industrializmus szellemének, a katonai, harcos típussal szemben.

Ezt a szellemet a görög elem vitte át a római birodalomba, mely ott gyökereket verve és az egész imperiumot átjárva az ókor végén *egy egészen kifejezett demokratikus irányzatot* hozott életre. Ez az a kivétel, melyről fentebb említést tettem s a mely a modern nyugati demokráciákkal oly bámulatos megegyezéseket — nemcsak analógiákat — tüntet fel, hogy kulcsot szolgáltat annak a megértéséhez, a mi ma Európában történik és történőben van.

C. Bouglé gondosan és alaposan világitotta meg ezeket a frappáns megegyezéseket és azok okait. Az individualizmus és kozmopolitizmus eddig ismeretlen eszméi egyre fokozódó erővel jelennek meg az V. században. A stoikus és a keresztény morál váltja fel a platóit és az aristotelesit. És ezek az eszmék

¹ V. ö. Julius Schwarcz: *Die Demokratie* I. k. 585 és követk. lapjai pass.

² Hasonlóképen Bryce: „Egyetlen görög köztársaság sem volt demokrácia a szó modern értelmében, mert mind rabszolgaságon alapult; ép oly kevésbé lehet ezt a nevet alkalmazni, múltó időközök kivételével, az olasz városokra. (*The American Commonwealth* II. k. 758.) Ép így Ward: „... mindenki tudja, hogy a modern demokráciák között... és a régi demokráciák között semmiféle összehasonlítás nem lehetséges és semmi lényegbevágó megegyezés nem létezik. (*Pure Sociology*. New-York, 1903. 566.) Egészen ugyanez az antik világ nagy ismerőjének és csodálójának Renannak a véleménye, ki az antik demokráciát így jellemezte: „A társadalom lényegében néhány ezer egyénből áll, kik teljes életet élnek, míg a többi csak azért létezik, hogy ezt számukra megszerezze... Nem kell törődni egy egész csomó lealacsonyító részletkérdéssel, melyekre a modern demokráciák gondolni kénytelenek. (Idézi E. Marguery: *Le Droit de Propriété et le Régime démocratique*. Paris 1906.)

nemcsak az elméletekben jelentkeznek, de intézményformáló erőre tesznek szert. Óriási szakadás az, mely az új jogot a praetori ediktumok jogát, a régítől elválasztja. A *jus quiritium* arisztokratikus szellemű megkülönböztetései az *agnati* és *cognati*, a *res Mancipi* és *nec Mancipi* között lassankint elenyésznek a *jus gentium* előtt, mely a különböző helyi szokások közös elemeit tartja fenn. A plebejusok és az idegenek meghódítják a patríciusok privilégiumait. A római Imperium felöleli az emberiséget: »az általános szabályok győzedelmeskednek a különlegesen, a természetjog kialakul.«¹

Szükségtelen mondani, hogy ez a folyamat, melylyel itt szemben állunk, távol volt attól, hogy elérje a modern demokráta eszmék terjedelmét és intenzitását: mégis egész ideológiájában és társadalmi tendenciában napjaink demokráta törekvéseinek határozott csiráival találkozunk itt a római birodalom utolsó századaiban.²

Szemben az antik közösségek szellemével, mely nem ismerte sem az egyéniség, sem az emberiség megbecsülését, melyekben »az álladalom volt az egyedüli élő erő: semmi se felette, se alatta«³ ez a kor a modern individualizmus és kozmopolitizmus jegyében áll. Elismerik az emberi egyéniség értékét s az állam céljait és feladatait ő belőle vezetik le s nem megfordítva.

Jegyezzük meg mellékesen, hogy ez a történelmi példa,

¹ *Les idées égalitaires* 60—61. 1.

² „Az új jog egy filozófiai elveken alapuló jog: a pandekták szerzői, mint stoikus jogászok, arra törekszenek, hogy a törvényeket az ész követelmivel összhangba hozzák: az emberiség nevelésére az egyenlőségi alapelveket a templom homlokára írják. És ha túloznak azok, a kik a római birodalom végén az egész népet úgy tüntetik fel, mint a mely át van hatva az új eszméktől: nem kevésbbé tévednek az, a ki azt hinné, hogy azok elrejtve maradtak némely magányos jogász agyában. Számosak és mindenféle társadalmi viszonyok közül kerülnek ki azok a rómaiak, a kik filozofálnak és a filozófiától magaviseleti vezérelveket kívánnak. Tudva van, hogy a stoikusok ugyanabban az időben uralkodtak, mint a császárok és elegendő hatálylyal ahhoz, hogy a közvéleményt megindítsák. Epiktet, mondja Origenes, mindenki kezében volt. Egy oly iskola, mely zászlója alatt egyesítette Epiktetet, a rabszolgát, Hadrián barátját, Musonius Rufust, a lovagot, Senecat a consularist, Marcus Aureliust, a császárt, nem maradhatott erőteljes hatás nélkül az egyenlőségi szellem fejlesztésére úgy példája, mint elmélete által”.

Míg Aristotelesnek nem volt kifogása a rabszolgaság ellen, a császárság alatt a szabad gondolkodók egész serege emeli fel szavát az intézmény megszüntetése érdekében (I. m. 61—62. L).

³ Fustel de Coulanges: *La Cité Antique* 415. 1.

mely előttünk áll, szembeszökően cáfolja meg azt a véleményt, mely a demokrácia lényegét a kormányzók számában keresi. Íme az oligarchikus köztársasággal szemben a caesari Róma egy kifejezetten demokratikus mozgalommal jár karöltve.

Miben keressük az eszmék és intézmények ezen hatalmas eltolódásának okait? Bouglénak nem nehéz kimutatni, hogy mily mit sem mondók az eszmei, faji, éghajlati stb. magyarázatok.

A nagy változás oka első sorban a mélyen átalakult társadalmi struktúrában keresendő.

Ezen *struktúraváltozásoknak* lényeges vonásai ezek:

I. A római társadalom *quantitativ* megnövekedése.¹

II. A népesség *sűrűsége*, mely *intenzív* városi életre vezet. Róma a világ városa lesz, hol az *imperium* legkülönbözőbb népei jönnek érintkezésbe.²

III. A társadalom *alkatelemeinek mozgékonyága* a *kitűnő áthálózat* folytán *szerfelett megnövekedett*.⁸

IV. A nagy *ethnikai keveredés*. »Véletlenség-e, hogy az a város, mely a világ számára az egyetemes és személyi jog eszméjét *kovácsolta*, egyszersmind a fajok *találkozó helye* volt?«⁴

V. Az igen *kifejlődött munkamegosztás*, *jószágcsere*, az egyleti élet *rendkívüli elterjedése*, mely lehetővé tette, hogy az egyes egyidejűleg a *legkülönbözőbb társadalmi csoportokhoz* tartozzék. Vagyis a társadalmi *bonyolódottság* oly foka, a minőt addig még nem látott a világ.⁵

¹ Bouglé. I. m. 97. 1.

² Ib. 102. 1.

³ „A Földközi-tenger könnyen átszelhető: egy kirándulás Egyiptomba nem nagy feladat. Egy frígiai azzal dicsekszik, hogy hetvenhétszer utazott Ázsiából Itahába. Philostratesről azt mondják, hogy kevés világot látott: csak Itáliát, Egyiptomot és Görögországot ismerte. Egy birodalomban, hol a helyesre ily könnyű volt a legtávolabbi provinciák kicserélhették lakóikat: syriai és bretagne-i katonákkal Daciában és Rhetiában találkozunk. Herodes testőrei gallok és germánok. Görög festők és szobrászok telepednek le Spanyolországban és ázsiai aranyművesek Galliában. A római birodalom egyik végétől a másikig „az emberek szakadatlan keringése” folyt Montesquieu kifejezése szerint. Az embernek az a benyomása . . . hogy akkor nem utaztak kevesebbet, sőt talán többet, mint Európában a modern korban a vasutak előtt (Ib. 105—106. 1.).

⁴ I. m. 152. 1.

⁵ „A collegiumok sokkal inkább megszorodtak a császárság alatt, mely üldözte őket, mint a köztársaság alatt, mely szabadjára hagyta. Az élethivatásos és ipari testületek mellett, mint a milyen a lyoni vászon-

VI. Kezdetét veszi az egységesítés folyamata, mely a lokális és partikuláris kapcsok lazulásával egységes központba tömöríti a társadalom életműködéseit. Kétségtelen ez a folyamat nem volt befejezett, de igen jellegzetes kezdeményeket mutat fel.¹

Ennyi különböző, mélyen a társadalom szerkezetében gyökerező ok — pedig csak a legfontosabbakat emeltem itt ki — működött össze arra, hogy a modern demokrácia számos alapvető vonását hozza létre.

Ez a folyamat azonban csiráiban megakadt. A középkorral romba dőltek mindezek a modern életet jellemző szerkezeti képletek s vele együtt a demokratikus irányzat szellemi egyenértékei. Az élet a nagy egyetemességből újra lokális és partikuláris lesz. A hatalmas indusztrializmus tönkremegy. Szűk-körü törzsi szerkezetre emlékeztető helyi uralmak keletkeznek számos katonailag szervezett hűbérúr alatt. Az egyéniség; az egyenlőség, a kozmopolitizmus eszméit a rendi szakadozottság, az isteni világrend által szentesített egyenlőtlenség, a született hatalom elméletei váltják fel. A középkori világ épen ellenkezője mindenben a demokráciának. A földbirtok uralma ránehezedik a gazdasági s szellemi tevékenységre.

Hosszú évszázadokon át demokratikus irányról egyáltalán nem lehet beszélni. A görög-római demokratikus filozófia eszméitől táplálkozott kereszténység hova-tovább lényegében magára

gyárosoké vagy a rajnai hajósoké, hemzsegek azok a csoportok, melyeknek nincs egyéb czéluk, a Digezták megkülönböztetése szerint, mint „tagjaik érdeke vagy kedvtelése”. Azok a collegiumok, melyek a szomszédokat egyesítik, mint a Capitolianusoké Rómában, kereszteződnek azokkal a collegiumokkal, mely az ugyanazon fajtájú embereket tömörítik, mint az ázsiai kereskedőké Malagában. A feliratok mutatják, hogy nemcsak Itáliában, de Galliában és a keleten is több egyesületnek volt székhelye ugyanazon utcában, ugyanazon a téren. (I. m. 178.)

¹ „Míg Indiát, a kasztok hazáját egyszersmind az általános politikai alkotmány hiánya jellemezte, addig Róma, a természetjog hazája, első példáját nyújtja a nagy központosított államnak, úgyannyira, hogy a történetírók megegyeznek abban, hogy úgy az állam, mint az egyenlőség eszméje római eszme. Tényleg az összes nagy népalapítók a római állam visszaállítására töreksenek és az ő emléke az, mely a renaissance által új életre támasztva, a modern állam bölcsőjénél áll. Magok a régiek megértették ezt. Róma működése az ő szemükben a világ összpontosítása volt: „*Fiebat orbis urbs*”. A legkülönbözőbb fajú embereknek ugyanazt az államjogot adva meg, a legkülönbözőbb országokból ugyanazokat az adókat szedve be, közútjaival összekötve a régi világ legszélsőbb pontjait, a római birodalom az egységesítés leghatalmasabb eszköze azok között, melyeket az emberiség ismert. (Ib. 208., 209. 1.)

ölti a körülötte levő feudális világ hierarchikus és plutokratikus szervezetét. A római birodalom ez a szétesése, ez a dezorganizálása, a fejlődő széleskörű internacionális indusztrializmusnak ez visszaesése törzsi, militarisztikus jellegű életre: egyike a világtörténelem legbámulatosabb látványainak, melynek okait még mindig felderítetleneknek kell mondania annak, a ki nem éri be holmi faji vagy moralizáló magyarázatokkal.¹

Bármiként legyen is, az kétségtelen, hogy demokratikusnak nevezhető törekvések csak a középkor végén a városi élettel jelentkeznek újra, akkor, mikor a megakadt iparos és kereskedelmi tevékenység ismét virágzásnak indul. A renaissance hatalmas szellemi felpeszsdülése és a vele járó demokratikusabb közszellem mindenütt a gazdasági élet súlypontjának a földbirtokról az iparra és a kereskedelemre való eltolódását jelenti s ezzel együtt mind számosabb existencia felszabadulását az agrár-feudális militaris életfolyamatok alól.²

¹ Tudtommal az egyedüli magyarázat, mely a közkeletű ideológiái okadatulásokkal be nem éri s a társadalom legmélyebb anyagcsere folyamataiban keresi a krízis okát a Mérayé: *Der Kommende Tag* c. munkája 136 és következő lapjain. Sajnos, e nagyarányú kísérletnek még mindig nem akadt kompetens bírálója, mivel az a történész, a közgazda és a biológus együttes munkáját igényelné.

„A modern kornak kezdetén azok a nagy kereskedelmi áramlatok, melyek Itália és a Rajna városain vonulnak át, az emberek felszabadításának útjait egyengetik, a piac joga nem akart ismerni semmi származásbeli különbséget s talán mert a városi jog ebből a kereskedelmi jogból eredt lehetett azt mondani a városi levegőről, hogy az embereket egyenlően szabadakká teszi: *Städtische Luft macht frei*” (Bouglé: I. m. 200.).

„Oly egyöntetűséggel, mely csaknem megfoghatalannak látszik és a melyet sokáig a történészek nem értettek meg, a városi halmazatok, a legkisebb városig, megkezdtek világi és egyházi uraik igáját lerázni. A megerősített helység fellázadt a hűbérúr kastélya ellen, először szembeszállt vele, azután megtámadta, végül lerombolta. A mozgalom helyről-helyre ment, Európa földjének minden városát magában foglalva és kevesebb, mint egy évszázad alatt szabad városok alakultak ki ... Mindenütt ugyanaz a felkelés fordult elő, ugyanazon jellemvonásokkal, ugyanazon fázisokon menve át, ugyanazon eredményekre vezetve” . . . (P. Kropotkin: *Mutual Aid. A factor of evolution*. London, 1904. 162., 163. 1.)

Es e városok között Florenc, mely rabszolgaság nélkül az athéni kultúra ragyogását újítja fel., különösen kitűnik a gazdasági erő meglehetősen egyenlő megoszlása által. (I. Burckhardt: *Die Kultur der Renaissance in Italien*. I. k. 78. és 147. lapjai.)

A német városi életben is, mely szintén igen erőteljes demokratikus vonásokat tüntetett fel, a nagy gazdagság és a nagy szegénység ismeretlen volt. A vagyoni viszonyok „a városok sajátos, félig szocialista munkaszervezetén” nyugodtak „az erős, 25 százalékig emelkedő öröklési adókon, melyek a személyi vagyon kiegyenlítéséről egyre gondoskodtak.” (Lamprecht: *Deutsche Gebrachte*. Berlin, 1896. IV. k. 220. 1.)

(Folytatjuk.)

Jászi Oszkár.